

УДК 821.161.2

ЛІРИКА ЮРІЯ ДОЦЕНКА: СЛОВА, ДУМКИ, ОБРАЗИ

Сіробаба М.В., Черепова Ю.В.

Донбаський державний педагогічний університет

Стаття є спробою визначення належного місця в спектрі мистецьких цінностей української літератури лірики донецького письменника Ю. Доценка. Основна увага приділяється більш-менш значущим фактам, пов'язаним з дотриманням чи недотриманням вимог поезики. Автор також досліджує нюанси, дотичні до рівня вправності в царині поводження зі словом. За відсутності досягнень новаторського плану, у проаналізованих творах виявлено низку тропів, не позначених заявленістю. Також відзначено здатність автора до самокритики і як наслідок – до самовдосконалення.

Ключові слова: поезика, образ, слово, троп, проблемно-тематичний спектр.

Постановка проблеми. Один з представників сучасного письменницького загалу Донеччини Ю. Доценка не входить до, так би мовити, обоїми митців, які, незалежно від рівня обдарованості й творчої плідності, постійно перебувають у центрі уваги (чи, принаймні, прагнуть цього), використовуючи будь-який шанс і не надто перебираючи засобами. Не належить він, здається, й до адептів концепції «любое печатание – благо», сформульованої свого часу ще одним з донецьких авторів, імені якого тут не називатимемо, а його самого в подальшому не згадуватимемо. Формально до активу Ю. Доценка можна занести солідний стаж (понад два десятиліття) перебування в лавах НСПУ, а також факт присудження йому кількох літературних премій (щоправда, регіонального рівня). Де-факто ж наш

поет не може покаржитися на надмірну увагу до своєї творчості ні з боку читацького загалу, ні з боку критики (стверджуємо це, спираючись, крім іншого, на досвід спілкування зі студентами-філологами в процесі своєї викладацької практики). Перший з означених чинників, як нам бачиться, спонукав автора збірки «Переступний вік» (остання на сьогодні збірка Ю. Доценка) адресувати багато своїх віршів конкретним (здебільшого лише йому відомим) людям, щоб сформувати хай і доволі вузьке, але коло «своїх» читачів. Це, напевно, можна прочитати й інверсійно: число поціновувачів не є значним унаслідок орієнтації на невелику кількість реципієнтів. Утім, детальніше про це скажемо далі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Що ж до другого, тобто уваги (чи то пак неуваги) кри-

тики, то вона, критика, наразі більшістю своєю зосереджена в передмові до вказаної збірки професора, доктора філологічних наук, члена-кореспондента НАН України, члена Національної спілки письменників України Анатолія Загнітка, який, до речі, є одним із зазначених адресатів і з яким тут принагідно полемізуватимемо, оскільки не всі його зауваги вважаємо слухними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У процесі магістральних шукань вітчизняним літературознавством основна увага, з точки зору обсервації й аналізу, приділяється, як правило, творчості маститих письменників. Скажімо, нині навряд чи в когось викличе подив звістка про захист дисертації або видання монографії за творами В. Симоненка чи Ю. Мушкетика. Не так виглядає справа з представниками так званого «другого ешелону», до яких, зокрема, належить і наш фігурант. Їхня творчість стає предметом уваги критики й літературознавства, м'яко кажучи, нечасто. Але ж митець може бути визнаний маститим здебільшого тоді, коли його є з ким порівняти. Саме цим і де термінується потреба створення якнайповнішого літературного, літературознавчого й літературно-критичного контексту.

Формулювання цілей. Мета нашої праці полягає в спробі докладного для такого типу досліджень рівня детальності аналізу лірики Ю. Доценка, що в кінцевому підсумку має посприяти визначенню належного їй, ліриці, місця в спектрі мистецьких цінностей української літератури. Спираючись на сказане, можна детермінувати й актуальність окресленої теми, хоча не менш вагомим чинником щодо актуальності виглядає й те, що на сьогодні митець і його читач є діючими учасниками процесу, номінованого як літературно-мистецький рух, отже мають змогу за результатами цієї праці внести певні корективи в означений процес.

Виклад основного матеріалу. У сучасному літературознавстві широко побутує думка, згідно з якою нині в поезії «набуло ваги те, чи зуміє поет побачити об'єкт своєї творчої уваги у незвичайному ракурсі, відкрити його насамперед для себе і для своїх читачів» [2]. Це твердження відгонить банальністю, але тільки тому, що великою мірою є слухним, тож свої шукання зосередимо в його річищі, не ігноруючи при цьому більш-менш значущі факти, пов'язані з дотриманням / недотриманням вимог поетики, а також акцентуючи на нюансах, дотичних до рівня вправності у царині поведінки зі словом.

Почнемо з останнього, відштовхуючись від міркувань А. Загнітка, який буквально з перших рядків наголошує на «неповторному звучанні слова», на «багатстві слова» Ю. Доценка, а його самого позиціонує як «Майстра поетичного пошуку. Справді майстра, бо кожне слово відшліфоване» [6, с. 3]. За всієї поваги до поета і прихильного до нього критика дозволимо собі (пам'ятаючи сформульоване Сервантесом «*Amicus Plato, sed magis amica veritas*» [1, с. 265]) деякі застереження.

По-перше, «поетичний пошук» передбачає результат у вигляді новаторських знахідок у царині метрики, строфіки, фоніки тощо. Твори ж, з якими тут маємо справу, нічим таким не

позначені. Щоправда, наш професор застосовує термін «оформлення поезії» стосовно вірша «Вулиця дитинства», наголошуючи: «усі строфи в цьому разі не розділені – вони спрямовані одна до одної, для цього використано крапку з комою після кожної строфи» [6, с. 4]. Неважко здогадатися, що йдеться про відсутність такої ознаки строфи, як її синтаксична ізольованість. Це порушення одного з канонів віршописання має давню історію, до того ж зустрічається настільки часто (навіть у так званих твердих строфах), що може бути віднесене радше до чинників традиції, а не новаторства. До речі, не «усі строфи в цьому разі не розділені»: з п'ятьох катренів лише після першого й другого поставлено крапку з комою, інші три закінчуються розділовими знаками, що вказують на синтаксичну завершеність мовного періоду.

По-друге, не можемо визнати об'єктивним твердженням про те, що «кожне слово відшліфоване». Зробити це заважає насамперед невисока якість рим: багато з них є неточними («балка – багато», «навпростець – день», «вічність – криницею», «у вікні – човни») та граматичними («бик – вік», «вуха – духу», «хата – мати», «завітаєш – прочитаєш», «напевно – кревно»), зустрічаються й банальні («порогу – дорогу», «мову солов'їну – Україну»), а такий зразок, як «сонце – сон це» О. М. Бандура ще 1969 року наводить у своїй «Теорії літератури», ілюструючи ним складену риму. Крім цього мусимо вказати на цілу низку мовних кострубатостей. До прикладу, в поезіях «Переступного віку» зустрічаємо слова, які доволі відчутно деруть вухо: «стаї (лебединої)», «успіть (першому)», «звернувшись (калачиком)». Нам можуть, звичайно, опонувати, зазначивши, що ці слова містяться в одинадцятитомному «Словнику української мови», укладеному провідними мовознавцями на чолі з академіком І. К. Білодідом. Але ж нині вже відомо, що в ті часи, коли цей словник видавався (1970-80-й роки), перед укладачами, крім суто наукових завдань, стояли ще й ідеологічні, одне з яких полягало в необхідності доведення того, що між українською й російською мовами існує мінімум розбіжностей, тому й було включено до складу нашої лексики ці та подібні до них мовні покручі. У новочасних словниках вони вже більшістю своєю не зустрічаються. Тож і слід було б використати питомо українські лексеми «зграї», «встигнути», «згорнувшись».

Не можна віднести до розряду вишуканих і такі словосполучення, як «замовлена дорога», «зводиться на ниць», «погорда дуже». Перше з них є калькою з російської, де одним із значень слова «заказать» є «сделать недоступным, запретить» [див. 9, с. 168]. В українській фразеології натомість мається варіант «обрізувати (обрізати) шлях». Замість «зводиться на ниць» треба вказати «зводиться нанівець», а «погорда дуже» взагалі виглядає нісенітницею, оскільки слово «погорда» є іменником. На тлі сказаного, неправильне закінчення в назві «Вірш замість епілога» (за нормою має бути «епілогУ») вже не здається чимось екстраординарним.

У цьому контексті не зайве буде процитувати В. Брюховецького, який у своїй монографії «Микола Зеров» щодо творчого методу остан-

нього, зокрема, зазначає: «Порівняння різних редакцій одного й того самого твору (а їх трапляється до десятка) доводить, що єдине слово «промивалося» часом упродовж кількох років (! – М. С.). Так само, як виплавлялася в'язкість поетичного вислову, випружинювалася синтаксична побудова фрази, прозоро інструментувалася внутрішня ритміка строфи, буквально чекалася рима» [3, с. 162]. Зрозуміло, що в нашому випадку про таке ставлення до слова говорити не можна.

Певною шерехатістю позначено й ось ці рядки з поеми «Коли звездуть у повен зріст»:

... мають бути вила
Такі ж загострі, як сокира,
Що ще Тарас почав сталить,
Щоб заходитьсь вже будить
Хиренно волю усім миром [5, с. 89].

Осягнути наявну тут алюзію нескладно, тож наведемо фрагмент вірша, до якого нас відсилає автор щойно процитованого:

А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить;
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходитьсь вже будить [13, с. 538].

Використання Т. Шевченком відносно слова «воля» епітета «хиренна» не викликає жодних запитань, оскільки «хиренний» означає «кволий, немічний, нікчемний». А от щодо «будить хиренно» питання виникають, принаймні, таке: чи дійсно автор вважає, що волю можна розбудити означеним способом, чи він просто вкладає в слово «хиренно» якусь свою, тільки йому зрозумілу, семантику?

Так само важко сприйняти без застережень і твір «Поетів гонорар» з циклу «Відталалаїв вічна-віч із часом». Маємо на увазі ось це місце:

Чи утямки було Гусейнову,
Що нищать потихеньку генія,
Коли поетові без здачі
Прислав на пляшечку «версаче»? [5, с. 59].

Тут, як і в попередньому випадку, маємо справу з алюзією: остання прижиттєва збірка Л. Талалая, пам'яті якого й присвячено цикл, містить вірш, що починається рядками «І вирвалося із уст Гусейнова: / – Нарешті ми друкуєм генія!». Твір витримано в іронічному, навіть у самоіронічному, ключі (щоправда, іронія ця має присмак гіркоти). Ліричний герой, отримавши від редактора «Кур'єра Кривбасу» триста гривень гонорару, звіряється чи то сам собі, чи то читачеві:

На заздрість пишучій босоті
купив «версаче» за півсотні,
купив дві пляшки нерозбавленої,
і йду, як лорд до лорда Байрона [11, с. 126].

Інтерпретування цих рядків Ю. Доценком спонукає згадати роман І. Ільфа та Є. Петрова «Дванадцять стільців», де в одному з епізодів узятю на глази письменника Трубецького за фразу «Волны перекатывались через мол и падали вниз стремительным домкратом» [див. 7, с. 180-181].

Розставляючи крапки над «і», зазначимо, що італієць Джанні Версаче був модельєром і дизайнером, засновником модного дому свого імені, який не мав жодного стосунку до виготовлення алкоголю. Саме в цій іпостасі він і фігурує в поезії Л. Талалая, тож і мови не може бути про якусь

там «пляшечку «версаче», як і про те, що в розглянутих нами віршах «кожне слово відшліфоване». Викладене нами, здається, переконливо доводить: далеко не кожне. А ще мусимо закцентувати на тому факті, що «Кур'єр Кривбасу» на сьогодні являє собою чи не єдине у своєму роді видання, яке виплачує авторам бодай якісь гонорари, тож закидати його очільнику Г. Гусейнову «нищення генія» є щонайменше неделікатністю.

На продовження вкажемо ще на одну неточність. Твір «На пульсі Дніпровім», де епіграфом взято рядок з «Кавказу» Т. Шевченка «Борітеся – поборете», а основою змісту є декларація «Допоки / В Україні загрожують / З півночі грози / ... / Ми будем боротись», завершується словами «Й поборемо! – / Як нам пророко / Безсмертний Кобзар / Заповів» [5, с. 94]. Зауваги викликає підкреслене нами, бо не нам (перепрошуємо за вимушену тавтологію), а «лицарям великим», що боронять від завойовників свої «чурек і саклю», висловлює «Безсмертний Кобзар» підтримку, і то заклик, а не заповіт.

Ми вже зазначали, що чимало своїх творів Ю. Доценко адресує конкретним особам. Тепер скажемо про це дещо детальніше. Якщо не брати до уваги автоприсвяти, що нею є заключний вірш збірки «Переступний вік», то й тоді п'ятнадцять уміщених тут творів можна віднести до так званої альбомної лірики, яка охоплює «передовсім коло приватних інтересів та рефлексій» і нечасто сягає «рівня високої поезії» [8, с. 30]. Сподівання ж у такий спосіб здобути прихильність широких читацьких мас, як правило, виявляються марними, особливо в сучасному світі, світі тотального егоцентризму. В цьому немає нічого дивного: читацький загал як такий має шанси оформитися лише стосовно тексту, дотичного до загальнолюдських проблем і цінностей, а не до «приватних інтересів та рефлексій».

Звертає на себе увагу також певна непослідовність в інтерпретуванні одних і тих самих речей. Скажімо, у «майже пісні» (за авторським визначенням) «Рідне місто» (з посвятою «всім землякам-краматорчанам» узагалі й двом з них персонально) читаємо:

На Новім Світі, на Полянні Ясній,
В Соцмісті, На Іванівці й Горі
Зустрінуть вас завжди не самозванці,
А земляки – творці і трударі [5, с. 117].

А в «Сумній тиші» (де, щоправда, фігурує не Краматорськ, а сусідня з ним Дружківка) картина вимальовується в зовсім інших кольорах і виглядає вже менш привабливою:

Спить Донбас, зомбований дурманом,
Що йому якісь там Тихий, Стус [4, с. 441].

Цілком зрозуміло, що об'єктивність наразі кульгає на обидві ноги, бо не всі поспіль «земляки-краматорчани» є «творцями і трударями» (та ще й шанувальниками В. Стуса й О. Тихого), так само, як не всі мешканці Дружківки відповідають номінації «Донбас, зомбований дурманом». Принагідно вказуємо на близьке розташування слів «калина» й «Україна» в «Рідному місті» (а ще раніше в назві поезії «Калина України»), що внаслідок критичної частотності побутування (зокрема, й у нашій літературі) може дефінуватися вже не як проста банальність, а як моветон. Тож неабиякий подив викликає оцінка цього факту А. Загнітком: «Мета-

форично насичений у поетичній стилістиці Юрія Доценка образ «Калини України» [...] поступово переосмислюється в узагальнено символічний, де калина та її червоні кетяги асоціюються з частинами рідної Держави» [6, с. 7]. Не будемо цього коментувати, лишень доповнимо свої зауваження, сказавши, що слова «Україна, український» загалом фігурують у дванадцятьох віршах збірки, про яку говоримо, тринадцять творів містять слова «козак, козачата, козацький», ще в п'ятьох згадується Т. Шевченко. Р. Семків у своїй книзі про видавця і поета І. Малковича пише: «на початку 80-х, коли він (Малкович. – М. С.) починав входити в літературу, типовими були вірші пафосного громадянського звучання, які все ще експлуатували інтонації, отримані у спадок від попередньої епохи» [10, с. 36]. Бачимо (і, на жаль, не лише на прикладі нашого фігуранта), що ці інтонації не вийшли з ужитку й донині. Бо нічим іншим, напевно, не вдається пояснити твір «Я поважав вас», що є фактично компіляцією (якщо виключити епігонство) з «Холодного Яру» Т. Шевченка й «Ти не моя!» М. Вороного. Різниця полягає лише в тому, що Т. Шевченко боронив гайдамаків від нападів історика А. Скальковського [див. 13, с. 290-291, 606], а Ю. Доценка реагує на закиди в бік українських козаків «російськомовного поета, що має українське прізвище», виголошуючи в епілозі з підзаголовком «Майже за О. С. Пушкіним»:

Я поважав Вас! Почуття це, може,
В моїй душі не згасло ще, як слід,
Та хай це Вас надалі не тривожить –
Я ворог тим, хто ганить мій нарід! [5, с. 81].

У М. Вороного натомість фігурує епіфора: «Та, коли ти України не кохаєш, – / Ти не моя!» [див. 12, с. 218].

«Щоденно славимо минавшину, / Просвіт не бачачи в майбутть», – дорікає автор чи то собі, чи то іншим митцям, чи то читачеві в уже згадуваній поемі «Коли зведуть у повен зріст». В іншому місці спостерігаємо спробу об'єктивної самооцінки: «Вже давно зрозуміло, / Що ти – не геній», і далі: «Не потрібна нікому / Твоя писанина: / Не поезія, / А так собі – віршики» [5, с. 68]. В одному з цих «віршиків» надibuємо рядок «Амплуа не виберу роками...», який, хоча й відноситься до гри в футбол, якнайкраще ілюструє еkleктизм поетичного доробку Ю. Доценка.

Утім, доволі суттєвою помилкою було б твердження про те, що в творах нашого письменника геть усе погано. Скажімо, щойно наведені рядки, якщо вони не є виявом кокетства чи позерства (а, здається, не є), не могли бути написані рядовим графоманом, якому принципово невластиві само-

критика й сумніви. Крім цього, хочеться відзначити, що, попри відсутність підстав для визнання «метафорично насиченими» аналізованих тут текстів загалом, окремі з них містять у собі доволі непогані тропи. Найпоказовішим у цьому плані нам бачиться вірш «Вранішні думки», де поет (чи, власне, його ліричне «Я»), спостерігаючи після безсонної ночі й спустошення «невіднайде-ним рядком», як «сонце / Заповза на терикон, / Як на пень «корівка божа», / В антрацитовій росі...», ніби Архімед після відкриття основного закону гідростатики, вигукує:

Почекайте, та це ж може,
Свіжий троп у всій красі?! [5, с. 22].

Розділяємо радість автора, вважаючи цей троп дійсно свіжим. Але ще більше нам заімпонували його, автора, роздуми про те, чи багато важить рядок без образу, а образ без думки, з висновком:

Без душі, без думки троп –
У красивім гримі... труп [5, с. 22].

Звичайно, визнати цю думку абсолютно оригінальною не можна (згадаймо хоча б сентенцію І. Франка: «Тій формі й зміст най буде відповідний» [14, с. 167]), однак вона засвідчує відповідальне ставлення митця до своєї праці, принаймні, в порівнянні з прихильниками широко культивованої нині теорії «потому свідомості» як еквівалента (складника? замітника?) творчого акту. Що ж до реалізації задекларованого, то це нашому поету, як ми вже з'ясували, вдається далеко не завжди. Однак і тут не вбачаємо підстав для розпачу, адже справжній митець, на думку того ж І. Франка, – «semper tūro» (завжди учень), відтак має змогу (та, напевно, й обов'язок) самовдосконалюватися.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Спираючись на викладене, висновуємо: поезія Ю. Доценка не позначена новаторськими знахідками в жодній з рубрик поезики (метрика, строфіка, фоніка, ейдологія тощо), при цьому в царині фоніки спостерігаються доволі помітні недоліки, а в царині ейдології вона, ця поезія, тяжіє до проблемно-тематичного спектру попередніх періодів вітчизняної літератури; водночас окремі з проаналізованих творів містять непогані тропи, а сам автор є до певної міри самокритичним.

Тож висловлюємо сподівання на те, що подальша творчість Ю. Доценка буде позначена рисами не позірною, а справжнього самовдосконалення, відкривши тим самим перспективи для подальшого ж її дослідження, яке міститиме меншу кількість зауважень.

Список літератури:

1. Ашукин Н. С., Ашукина М. Г. Крылатые слова: Литературные цитаты; Образные выражения / Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина. – 4-е изд., доп. – М.: Худож. лит., 1988. – 528 с.
2. Білоус П. Михайло Пасічник: «Терзаю душу бодем між домом і Донбасом» / П. Білоус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litgazeta.com.ua/reviews/myhajlo-pasichnyk-terzayu-dushu-bolem-mizh-domom-i-donbasom>
3. Брюховецький В. С. Микола Зеров. Літературно-критичний нарис / В. С. Брюховецький. – К.: Рад. письменник, 1990. – 309 с.
4. Донецько моя! Антологія творів майстрів художнього слова. – Донецьк: ПП «ІСО», 2007. – 464 с.
5. Доценка Ю. Т. Переступний вік: Поезії / Ю. Т. Доценка. – Донецьк: Національна спілка письменників, 2012. – 156 с.
6. Загнітко А. У неповторному звучанні слова душі переливи тонкі / Анатолій Загнітко // Доценка Ю. Т. Переступний вік: Поезії. – Донецьк: Національна спілка письменників, 2012. – С. 3-8.

7. Ильф И., Петров Е. Двенадцать стульев: [роман]; Золотой телёнок: [роман] / И. Ильф, Е. Петров. – Мн.: Юнацтва, 1981. – 526 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Рус. яз., 1988. – 750 с.
10. Семків Р. А. Іван Малкович, український видавець і поет / Р. А. Семків. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2008. – 63 с.
11. Талалай Л. Безпритульна течія: вибрані поезії / Л. Талалай. – Чернівці: Букрек, 2011. – 312 с.
12. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літ. критики ХХст.: У 3-х кн. – Кн. 1. – К.: Рось, 1994. – 704 с.
13. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1957. – 627 с.
14. Франко І. Я. Твори: У 20-ти т. / І. Я. Франко. – Т. 10. – Х., К.: Держлітвидав України, 1955. – 512 с.

Серобаба Н.В., Черепова Ю.В.

Донбасский государственный педагогический университет

ЛИРИКА ЮРИЯ ДОЦЕНКА: СЛОВА, МЫСЛИ, ОБРАЗЫ

Аннотация

Статья является попыткой определения надлежащего места в спектре художественных ценностей украинской литературы лирики донецкого писателя Ю. Доценко. Основное внимание уделяется более-менее значительным фактам, связанным с соблюдением или несоблюдением требований поэтики. Автор также исследует нюансы, определяющие уровень мастерства в сфере обращения со словом. При отсутствии достижений новаторского плана, в проанализированных сочинениях выявлен ряд тропов, не имеющих признаков избитости. Также отмечена способность автора к самокритике и как следствие – к самосовершенствованию.

Ключевые слова: поэтика, образ, слово, троп, проблемно-тематический спектр.

Sirobaba M.V., Cherepova Yu.V.

Donbas State Pedagogical University

YURY DOTSENKO'S POETRY: WORDS, THOUGHTS, IMAGES

Summary

This article is an attempt to determine the appropriate place of the lyric texts of Donetsk poet Yury Dotsenko in the spectrum of literary values of Ukrainian literature. The focus is on a more or less significant facts relating to compliance or non-compliance with the requirements of poetics. The author also explores the nuances that define the level of poet's skill in the word area. A number of untrite tropes are revealed in the analyzed texts in the absence of innovative achievements. The author points out the poet's ability to self-criticism and as a consequence – to self-improvement.

Keywords: poetics, image, word, trope, problem and thematic spectrum.